

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KILICIN KUTSALLIĞI

- NEDENLER VE ÖRNEKLER-

The Sanctity of Sword In Turkish Culture
-Reasons and Examples-

Kemal AKKURT¹

Özet

İslâmiyet öncesi dönemde Türklerde kılıcın kutsal görülmesinin kaynağı onun kutsal görülen demirden imal edilmesiydi. Kutsal görülen kılıç çeşitli dini ayinlerde kullanılmış ve bir ruh taşıdığına inanılmıştır. Bunlarla birlikte üzerine yemin edilebilecek bir nesne olarak görülmesi de onun kutsallığını gösteren önemli bir kültürel örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet'in kabulünden sonra da kılıca atfedilen bu kutsallık çeşitli örneklerde devam etmiştir. Kılıç üzerine ayet, dua, hadis yazma geleneği oluşması da kılıcın kutsallığının İslamileşmiş bir yansıması olarak karşımızdadır. Ayrıca menakıpnamelerde sıkça karşımıza ve Alp – Erenlere önemli bir dini şahsiyet tarafından verilip, onları güçlü kılan tahta kılıçlar mevcuttur. Bu kılıçlar menkıbevi anlatımlarda gazilerin ve dervişlerin en önemli kuvvet unsurlarından bir tanesidir. Kılıcın kültürümüzde kutsal görülmesinin bir karşılığı da klasik edebiyatımızdadır. Klasik edebiyatımızda “âyet-i seyf”, “du'â-yı seyf” terkipli yeni mazmunlar kullanılmıştır. Bunun yanında Hz. Peygamberin kılıçları ve Zülfikar başta olmak üzere bazı kılıçlar kutsal görülmüş ve kültürümüzde izler bırakmıştır. Kılıç bunların dışında egemenlik, itaat, boyun eğme ve iktidarın sembolik anlamlarına sahiptir, ancak bu makalenin amacı, kılıcın kutsallığı hakkındaki söz konusu örnekleri analiz etmek ve bu kutsallığın köklerini kültürümüzde incelemektir.

Anahtar Sözcükler: Kılıç, kutsal, şaman, demir, yemin

¹ Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. E posta: kemalakkurt1@gmail.com

Abstract

Sword had been a sacred item among Pre-Islamic Turks, due to its material – iron – also to be sacred. Sword that was believed to have a soul had been used in various religious rituals. Another point reflecting the sacredness of sword is the cultural behaviour of swearing on swords. This imputed sanctity continued in various examples even after the adoption of Islam. The tradition of engraving verses, prayers or hadiths on swords became an Islamized reflection. Also various tales (menakip) record that wooden swords had been given to Gallant-Warriors by leading religious personalities, in order to magnify their power. These swords to dervishes and veterans are one of the most important elements of power in tales. The sanctity of sword is also recorded in the classical literature. In the classical literature, new concepts with combination of “sword verse” and “sword prayer” have been used. Moreover, some swords, especially the swords of the Prophet Muhammad and *Zulfikar*, had been sanctified items leaving their traces on our culture. Sword has symbolic meanings of dominance, obedience, submission, power and might apart from these, but the purpose of this article is to analyze mentioned examples about sanctity of sword and examine roots of this sanctity in our culture.

Keywords: Sword, sacred, Shaman, iron, swear

GİRİŞ

Türklerin sosyal yaşamlarında kutsal görülen bir silah ve zihin dünyalarında büyük yer tutan bir kavram olan kılıcın bu öneminin yansımalarını Türk mitolojisinde ve İslamiyet öncesi Türk kültüründe bulmak mümkündür. Bu algının mitolojik köklerini demir madeni ve demircilikten ayrı düşünemeyiz; Türklerin, demircilik konusunda ki –aşağıda detayları belirtilecek- maharetleri onları kılıç yapımı konusunda da ön plana çıkarmıştır. Yaptıkları bu kılıçların hayatlarında etkin bir işlevselliğe sahip olması da kavramsal olarak kılıcın onların zihin dünyalarında derin bir yer etmesine ve kılıcı kutsal bir silah olarak görmelerine neden olmuştur.

Türk mitolojisinde yukarıda bahsedilen demir ve kılıcın yeri konusunu bu noktada biraz detaylandırmak yerinde olacaktır. Türk mitolojisinde demirle ilgili olarak sıkça karşımıza çıkan dağ motifiyle ilgili olarak Bahaeddin Ögel şunları söylemektedir: “*Demir ve Bakır dağlar Türk mitolojisine göre, bir nevi yeryüzünün temel direkleridir. Ötügen dağı da, böyle bir dağdır.*” (Ögel, 2010: 60). Yine Ergenekon efsanesinde de demir dağ önemli bir motiftir ve bu dağ eritilip Türkler yeniden bozkıra yerleşmiştir².

Dağ motifiyle ilgili aktarılan bu mitolojik unsurların üzerinde durulması gereken en önemli nokta:Türklerin demiri yeryüzünün temel direkleri olacak kadar önemsemeleri ve mitolojik olarak yeniden doğuşlarında yani Ergenekon efsanesinde karşılarında en büyük ve kudretli engeli yine demirden görmeleridir. Atfedilen bu önem, Türklerin demir madenini gök ile bağlantılı görüp, kutsal saymalarını da beraberinde getirecektir: “Türkler, *genellikle demire ‘kök- temür’ yani ‘gök-demir’ derlerdi ve demiri kutsal sayarlardı.*” (Ögel, 2010: 67).

Demirciliğin Türk kültüründeki mitolojik varlığı dışında hiç şüphesiz tarihsel bir gerçeklik olarakta göz ardı edilemeyecek bir yeri vardı; Altay bölgesi, özellikle Yenisey Nehri civarı demir madeni açısından zengindi. Türklerin demiri işlemeye başladığı tarih MÖ 2. bin başları gibi çok erken bir tarih olduğu düşünülmektedir. Bununla bağlantılı olarak Türklerin geniş sahalara hükmetmelerinin nedenlerinden bir tanesi de silah olarak demirden alet yapabilmeleri ve bu silahları geniş ölçüde kullanmalarıydı (Kafesoğlu, 1998: 224-225). Bunun bir yansıması olarak da pek çok kaynak, demircilik faaliyeti ile Türklerin atalarını özdeşirmiş ve Türkleri Altay’ın demircileri olarak görmüştür (Çoruhlu, 1998: 65). Örneğin, X. Yüzyılda Uygurları ziyaret eden Çin elçisi Wang Yen- Te, demirden eşya yapımı konusunda Uygurların gösterdiği mükemmelliğe vurgu yapmış ve bu yeteneğin yalnızca

² Türkler ve Demircilik konusunda detaylı bilgi için bkz. Ögel, 2010: 66-71.

onlarda olduğunu belirtmiştir (Ögel, 1971: 119). Cengiz Han döneminde Moğolları ziyaret eden elçiler, Moğolların demir işlemeyi bilmediklerini ve bu nedenle onların kılıçlarını Uygurların yaptıklarını belirtirler (Ögel, 1971: 130). Bunun yanında Göktürk Devleti'nin kurucusu Bumin Kağan'ın güçlendikten sonra Juan-juan hükümdarının kızını istemiş ve kendini hala üstün gören Juan-juan reisi bu teklifi “*Sen benim demir işlerimde çalışan kölemsin, nasıl bana söz söylemeye cesaret edersin*” şeklinde çok ters karşılamış ve reddetmiştir. Buna karşın Bumin Kağan'ın tepkisi de aynı sertlikte olmuş Juan-juan reisinin elçisini öldürmüş ve ilişkisini kesmiştir (Taşağıl 2014: 21). Bu süreç Juan-juan reisinin cevabı Göktürklerin demircilik faaliyetlerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Demirin ve bu madenden imal edilen –aşağıda gösterileceği üzere- en kullanışlı silahın kutsal görülmesinin en belirgin kaynağını, aktarılan bu noktalarda yani bu madenin ve bu madenden üretilen silahın onlara sağladığı üstünlükte görmek mümkün olabilir. İbrahim Kafesoğluda bu noktaya dikkat çeker; ona göre Asya Hun İmparatorluğu'nun gücü atın ehlileştirilmesi ve demirin gücünün bir arada değerlendirilmesiyle anlaşılabilir (Kafesoğlu: 1998: 225).

Türklerde, demircilik her zaman önemli görülmüş bir zanaattı. Çünkü yukarıda silah yapımı ve kullanımıyla ilgili olarak bahsettiğimiz gibi demircilik faaliyeti Türklerin hayatının hemen her alanında etkin bir yer tutuyordu. Bunun bir yansıması olarak da sadece demir değil demiri işleyen demirci de Türkler tarafından çok önemli ve kutsal görülür, şamanlara yakın dereceli hatta bazen daha üstün sayılırdı (Bayat, 2006: 63). Bu bakımdan bazı merasimlerden sonra demircinin, şamana kılıç kuşatması mühimdir (Bayat, 2006: 168).

Şamanlar ve onların yönettiği bir takım dini törenler içinde kılıç çok önemliydi. Bununla kötü ruhlara ve şeytana karşı savaşıldığına, hastayı ve lohusayı koruduklarına inanırlardı. Abdulkadir İnan bu konuyla ilgili eserinde pek çok örnek aktarmıştır (İnan, 1986: 80, 110-113, 170).

Türkler arasında demirin sahip olduğu ehemmiyet ve kutsallığını belirten pek çok örnek vardır, bahsedilen bu ehemmiyetin bir yansıması da ruhu olduğuna inanılmasıydı. Türkler yeryüzünde ki tabiat parçalarının bir ruha sahip olduğuna inanıyorlardı ve bunlardan bir tanesi de demirdi. Ruh taşıdığına inanılan demirin bu durumu kılıç nesnesiyle de ortak, çünkü kılıcında bir ruhu olduğuna inanılıyordu (Kafesoğlu, 1980: 26; 1998: 302). Kılıcın ruhunun olduğuna inanılması tarihsel süreklilik içinde Anadolu Türk kültürüne de yansımıştı. Nitekim Anadolu masallarında bazı insanların ruhlarının bir kılıçta bulunduğu görülür; Kılıç

kınından çıkarılınca o kişi ölür, kına tekrar sokulunca yine dirilir (Ögel, 1995: 136). Anadolu Türk kültürüne sirayet eden demir madeni veya kılıca atfedilen özelliklerle ilgili tek örnek ruhu olduğuna inanılması değildir. Örneğin, yukarıda şamanlarla ilgili belirttiğimiz durumun bir benzeri Anadolu Türk kültürüne de yansımıştır; demirin ve ondan imal edilmiş kılıcın kötü ruhlara karşı koruyuculuk özelliği olduğuna inanılırdı ve bunun bir yansıması olarak da günümüzde hala ölmüş kişilerin üzerine defnetmeden önce bir bıçak, makas gibi madeni aletler konulmaktadır. Bunun yanında lohusayı albastıdan korumak veya gelini kötülüklerden korumak için yine demir veya bu madenden imal edilmiş silahlar kullanılır (Çoruhlu, 1998: 69-70).

Doğal olarak hayatın bu kadar içinde yer alan bir maden ve zanaatın ürünleri Türklerin isimlendirme ihtiyacı duyduklarında da akıllarına gelecek ilk tercihlerden bir tanesi oluyordu. Büyük Selçukluların atası Dukak içinde böyle bir durum söz konusudur. Zira Dukak “demirden yay” unvanı ile anılırdı, ona bu unvan cesareti, kuvveti ve devlet işlerindeki başarılarından dolayı verilmişti (Özaydın, 2009: 364). Bu konuda temel kaynağımız olanı Divan-ı Lügati’t Türk’te “*kılıç*” sözcüğünün açıklamasında *Hāqāniler*’in bu sözcüğü saygı belirten bir unvan olarak kullandığını belirtmiş ve duruma örnek olarak da *kılıç xān* unvanını vermiştir. Bu unvanın açıklaması da “*işlerini ve düşüncelerini, her şeyi bir kılıç gibi kesip alarak bir anda gerçekleştiren han*” şeklinde verilmesi belirttiğimiz bu durumu en açık şekilde gösterir niteliktedir (Kaşgarlı Mahmud, 2008: 423). Arapça kılıç kavramının ad ve unvan olarak kullanılmıştır³. Demir madeni ve bu madenden yapılmış kılıcın ortak noktaları tabi ki bundan ibaret değildir. Çünkü aşağıda görüleceği gibi demir madenine atfedilen kutsallık ve önem kılıç üzerinden sembolleştirilmişti.

Bunun yanında kılıca atfedilen bu öneme koşut olarak, kanı kutsal sayıldığı için kanlarını dökmek adına yay kirişi ile boğulan hanedan üyeleri istisna olmak üzere kılıçla öldürülmenin şerefli bir ölüm biçimi olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Örneğin 576 yılında Bizans elçisiyle görüşen Türk Şad, Bizans elçisine düşmanları olan Juan-juanlar’ı himaye etmeleri nedeniyle tepki göstermiş ve düşmanlarından kılıçlanmak yerine atların ayakları altında karınca gibi ezilerek öldürülmeyi hak eden kavim şeklinde bahsetmiştir. Selçuklu Sultanı Alp Arslan’ın azlettiği veziri Amîdü’l-mülk Kündürî boğularak öldürülmeyi

³“Kılıcın güç ve iktidar sembolü olarak başta hükümdar olmak üzere devlet görevlilerine verilen lakaplarda kullanıldığı da görülmektedir. Seyfullah (Allah’ın kılıcı), Seyfî’-d-devle (devletin kılıcı), Seyfî’s-sünne (sünnetin kılıcı), Hüsâmü’-d-devle (devletin kılıcı), sâhibü’s-seyfve’l-kalem (kılıç ve kalem sahibi) gibi lakaplar, verildikleri kişiye kılıçla sembolleştirilen güç ve adalete işaret etmekte ve kendilerinden devlet işlerini bu şekilde yürütmeleri beklenmektedir.” (Göksu, 2015: 361).

kendisine yakıştıramamış ve kendisini öldürmek üzere harekete geçen gulâmlara şöyle demiştir: “Ben ne ayyâr, ne de hırsızım ki, boğulayım, kılıç benim için daha iyidir. O günahlarımı siler. Çünkü kılıç ile öldürülen kimse şehit olur” (Göksu, 2015: 364-366).

Demir ve kılıcın bu ortak mahiyetini gördüğümüz önemli bir nokta daha vardır ki oda kılıç üzerine yemin geleneğidir. Bu konu hakkında Kaşgarlı Mahmud’un verdiği şu bilgiler çok açık bir şekilde demir-kılıç bağına ortaya koymaktadır:

“(Kök Temür kerü turmas) atasözünün manası, (gök demir boş durmaz) demektir, (Dokunduğu her şeyi yaralar), anlamına gelir. Bu atasözünün ifade ettiği başka bir anlam daha vardır: Kırgız, Yabaku, Kıpçak gibi daha başka boyların halkı, aralarında bir şey üzerine and içtikleri veya sözleştikleri zaman, demire saygı göstermek için, kılıcı kınlarından çıkarırlar ve yanlamasına olarak önlerine korlardı. Bundan sonra da kılıç üzerine şöyle yemin ederlerdi: (Bu kök girsin, kızıl çıksun). Derlerdi. Bunun manası şu demektir: (Eğer sen sözünde durmazsan, bu gök renkteki kılıç, senin kanına bulanarak kızıl çıksın ve senden öcünü alsın!) Çünkü Türkler demiri ulu ve kutsal sayarlardı.” (Kaşgarlı Mahmud, 1985: s. 362).

Kaşgarlı Mahmud’un aktardığı bu bilgilerde altı çizilmesi gereken ve kılıç algısının kaynağının demire dayandığını ortaya koyan bir nokta mevcuttur ki demire saygı göstermek için kılıcın kullanılması ve demire atfedilen kutsallığın, bu madenden yapılmış herhangi bir nesnede değil kılıçla karşımıza çıkmasıdır.

Divan-ı Lügati’t Türk’te gördüğümüz kılıç üzerine yemin etme geleneğinin benzer örneklerini *Dede Korkut Kitabı*’nda da görmekteyiz. Örneğin; Kam Püre’nin oğlu Bamsı Beyrek, esir kaldığı hisarın beyinin kızına hisardan kaçmasına yardım ederse onu “helallığa” alacağına dair şöyle yemin etmişti: “Kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım, yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, sağlık ile varacak olursam Oğuz’a, gelip seni helallığa almazsam” (Ergin, 2015: 82). *Dede Korkut Kitabı*’nda bu konuyla ilgili verebileceğimiz bir başka örnek de şudur:

“Oğuz yiğidinin yüreği kabardı kılıcını çıkardı yere çaldı, kertti, dedi ki: ‘Yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım, oğlum doğmasın, doğarsa on güne varmasın, bey babamın kadın anamın yüzünü görmeden bu gelin odasına girersem’” (Ergin, 2015: 150)

Dede Korkut Kitabı'ndan vereceğimiz son örnek de ağabeyinin esir olduğunu öğrenmesi üzerine ağabeyini kurtarmak üzere gidip başına kötü bir iş gelir diye korkulan Segrek'le ilgilidir. Segrek'i korumak ve başına bir şey gelmesini engellemek isteyen anası ve babası onu derhal yavuklusuyla evlendirir. Segrek ise gelin odasında kız ile arasına kılıcını koyup şöyle der: “*Bre kavat kıızı, ben kılıcıma doğranayım, okuma sançıluyım, oğlum doğmasın, doğarsa on yaşına varmasın, ağabeyimin yüzünü görmeyince, ölmüş ise kanını almayınca bu gelin odasına girersem.*”(Ergin, 2015: 205)

Bu gelenek kılıcın kutsallığı ile ilgilidir. Bahaeddin Ögel, Bulgar Hanı Krurmuş Han'ın da, Bizans'a karşı pek çok akın yapıp İstanbul'u kuşattıktan sonra Bizans ile 30 senelik bir anlaşma yaptığını ve bu anlaşma sırasında kılıcını önüne koyarak sulh anlaşması üzerine hem kendisi yemin ettiğini hem de Bizans elçisine yemin ettirdiğini belirtmiştir (Ögel, 1971: 158).

Kılıcın, Türk mitolojisinde ki bir yansıması da sivri kısmı dışarıda kalacak şekilde gömülmesiydi. Aslında bu aynı zamanda İskitlerden beri gelen eski bir adetti. Bunun benzerlerine Türk mitolojisinde uçları dışarda bırakılmış oklar ile yayın gömülmesi şeklinde rastlanır. Bahaeddin Ögel'e göre “Atilla'nın Kılıcı” ile ilgili efsanede bu âdetten kaynaklanmıştır. Bu efsaneye göre Atilla, yere gömülü altın kılıcın kendisi tarafından bulunmuş olmasını dünya hâkimiyetinin Tanrı tarafından kendisine verilmiş olmasına işaret saymıştı. Gerek aktarılan bu kısım gerekse de Oğuz Destanı'nda görülen Oğuz Han'ın, yarıya kadar gömülmüş ok ve yayları oğulları tarafından buldurmasına ve buldukları silaha göre rütbe almaları tespitinden hareketle ok, yay ve konumuz olan kılıcın Türk algısında sembolik ve mitolojik olarak çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür (Ögel, 2010: 207).

Peki, birçok silah varken bahsettiğimiz bu önem neden ok, yay ve özellikle kılıç etrafında odaklanıyordu? Bu sorunun cevabını Ramazan Şeşen'in hazırladığı *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*'nin eklerinde yer alan Türklerden bir kavim olan Tokuzoğuzlar ile ilgili verilen bir bilgidен hareketle cevaplandırılabilir: “*Halkı güçlü, savaşçıdır. Silahlarının çoğu kılıçtır.*” (Şeşen, 2012: 60). Bu cümle, kılıcın diğer silahlara nazaran Türklerin hayatında daha çok yer tuttuğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu noktada öncelikle kılıcı diğer yakın muharebe araçlarından ayıran temel noktaları belirtip, ardından ok ve yaydan ayıran noktayı belirtmek yerinde olacaktır. Bizce bu durumda yine kılıcın kullanım rahatlığı, işlevselliği ve kullanım hızına oranla daha büyük tesir bırakabilmesi ile alakalıdır. Türkler kılıcıda kendi içinde geliştirmiş ve düz kılıçlardan çok

daha keskin olan eğri kılıçları icat etmişlerdir (Ögel, 1971: 5). Bu noktada Nejat Eralp'in Türk kılıçlarının kullanım rahatlığı ile ilgili aktardığı şu bilgiler çok önemlidir:

“İlk bakışta bir yere değdiği veya çarptığı zaman kırılacakmış hissini verecek kadar ince, zarif ve hafif olan Türk kılıçlarını kullanmak bir ustalık işidir. Oğuzların milli düşüncelerine göre Türkler tarafından icad edilen ve yine eşsiz bir şekilde kullanılan kılıcı bu eski geleneğin devamı olarak kullanabilme sanatı Osmanlılar tarafından benimsenmiş ve Yeniçeri ocağındaki talimhanede, talimhaneci tarafından kabza tutmak ve kılıç çalmak talimleri yapılmıştır.” (Eralp, 1993: 65).

Bu noktada açık bir şekilde kullanım rahatlığına işaret olunan kılıcın, örneğin balta gibi belki de daha büyük hasar verebilecek yakın muharebe silahlarından ayıran noktanın da yukarıda belirttiğimiz gibi kullanım hızı faktörüdür. Zira balta daha büyük hasar verebilen bir silah olsa da ağırdır ve seri olarak kullanılması çok zordur (Eralp, 1993: 76). Dolayısıyla Türkler gibi hafif silahlar ile seri savaşan bir topluluk arasında işlevsel görülmemiştir. Hasar ve hızlı kullanım açısından yapılacak böyle bir kıyaslama diğer yakın muharebe silahlarına oranla askeri ve kültürel olarak kılıcın neden ön plana çıktığı konusunda bize ipuçları verecektir. Bütün bunların toplamını “kullanışlılık” kavramıyla açıklamak mümkündür.

Yakın muharebe araçları arasından kılıcın neden tercih edildiği ile ilgili böyle bir yorum yapılabilirken, bu noktada ok veya daha sonra ortaya çıkan ateşli silahlar gibi atılan silahlardan ayıran noktanın ise bireysel güç kaynağı olarak görülmesi söyleyebiliriz. Türkler arasında çok yaygın olan yakın muharebe aracı kılıç kişisel gücün alameti olarak görülmüştür (Sevinç, 2013: 635). Bu bakımdan Oğuz isminin “Ok” kelimesinden türemesi ve eski Türkçe çokluk eki “z” ile “Okuz”dan gelip “Oklar” anlamında olduğunun düşünülmesi (Sümer, 2007: 325) oldukça anlamlıdır. Zira Oğuzlar örneğinde görüldüğü gibi ok bir topluluk ismine kaynaklık ederken kılıcın bireysel, şahsi güce ve iktidara işaret etmesi arasındaki kavramsal ve sembolik ayırım görülmektedir. Bunun yanında ok ve mızrağın rüzgâr sonucu hedefini şaşırma ihtimali de kılıcın tercih edilme oranını arttırmıştır (Göksu, 2015: 175).

Bu işlevsellik nedeniyle Türk dilinde⁴, algısında ve siyasi hayatında kılıç hem bir kavram hem de bir nesne olarak geniş bir yer tutmuştur. Bunun nedenleri daha detaylı

⁴ Çin kaynaklarında rastlanan Tanrı, kut, börü, il, ordu gibi Türkçe sözcüklerin yanında ki bir diğer Türkçe sözcükte kılıçtır. İbrahim Kafesoğlu kılıcında içinde bulunduğu bu kelimeleri Türk dilinin en eski dil

irdellemek istediğimizde, hiç şüphesiz, göçer hayatının her anında karşılaşılabilecek bir mücadele ve harp durumunun varlığı noktasında ki kuvvetli ihtimali görürüz. Bu ihtimal çevrede ortaya çıkabilecek pek çok tehdidin doğal bir sonucuydu. Durum böyleyken korunmanın önemi ve korumayı sağlayacak, en kullanışlı, yakın muharebe silahı olan kılıcın önemi Türkler için hayati dereceye gelmiştir. Bu noktada şu durum dikkatlerden kaçmamalıdır: Bu tehdit ve harp durumunun göçer hayatının her anında karşılaşılabilecek bir durum olması, onları, eli kılıç tutan bir grubun himayesinde ve korumasında yaşamak yerine toplumun her kademesinden insanın kılıç tutması/kullanabilmesi gerekliliğine götürdüğü söylenebilir. Örneğin Çin kaynaklarında Hsiung-nular (Hunlar) hakkında verilen bilgilere göre “Erkek çocuklar koyuna binerek kuş ve farelere ok atar, biraz büyüyünce tilki ve tavşanları avlayıp (bunların) etini yerlerdi. Askerleri yay çekebilen güçlü, zırhlı süvarilerdi. Âdetlerine göre, normal zamanlarda hayvancılıkla uğraşır, yabancı hayvan avcılığı yaparlardı. Olağanüstü durumlarda ise, savaşmak için talimde bulunurlardı” (Onat vd, 2015: 1) denilerek küçük yaştan itibaren çocukların silahlarla tanışıp, eğitime başladığına ve savaş dışında herkesin kendi işiyle uğraşıp, savaş zamanı yine herkesin asker olduğuna dikkat çekilmiştir. Benzer kayıtlar Türkler hakkında yazılı bilgi veren en eski kaynak olan Shi Ji’de de mevcuttur (bkz. Pulat, 2018: 59). Dolayısıyla da herkes zaten kılıç tutabildiği için esas önemli olanda kılıç tutanlar değil kılıç nesnesinin kendisi olduğu düşünülebilir. Ancak bu şekilde harbin, doğal tehditlerin ve mücadelenin ortasında yok olmadan bir yaşam devam edebilirdi. Aksi hal yani kılıcın değil de kılıç tutanların ön plana çıkarıldığı ve diğerlerinin kılıçla bağlantısını kestiği bir yaşam onları her an yok olmanın eşiğinde bekletecekti. İşte Selçukluların yerleşik bir devlet düzenine geçmeden önceki bu durumunu dışarıdan bakanlar kesilmek, dinmek bilmeyen bir harp arzusu olarak nitelendirmiştir. Bahsettiğimiz bu konuyla ilgili olarak *Ahbârü’-d-Devleti’s-Selçukiyye*’de geçen şu söylem dikkate değerdir: “*Selçukîler öyle bir kavimdir ki harp arzuları onların ruhuna işlemiştir.*” (El-Hüseynî, 1999: 6).

Kılıç, harp ve savunma konuları dışında da günlük hayat içerisinde çok işlevsel bir şekilde kullanılmaktaydı. Bu durum yani işlevselliği de kılıcın Türk algısında önemli bir yer etmesinin nedenlerinden bir tanesiydi. Örneğin, kılıç bazen de vergi veya ticarete para yerine kullanılabilirdi. Hazarlar da bazı kavimler, vergi olarak samur derisi ve nadiren parayla ödemenin yanında kılıç vererek de vergi ödemelerini yapıyorlardı (Kafesoğlu, 1998: 328). Bu

yadigarlarından görmektedir. Demir ve kılıç kelimeleri Çin kaynaklarında mevcut olan en eski Türkçe kelimelerdendir. Demir, tieh-fa; kılıç ise king-lu şeklinde geçmektedir. (Kafesoğlu, 1998: 59)

durum kılıcın sosyal ve iktisadi hayatta, esas amacı dışındaki alanlarda da, işlevsel bir nesne olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir.

Buraya kadar aktarılan örnekler ve yorumlardan görülebileceği gibi kılıç İslamiyet öncesinde kutsal görülen demir madeninden imal edilmesi ve günlük hayatta çok işlevsel bir silah olması nedeniyle pek çok farklı anlamı ifade eden⁵ kültürel bir sembole dönüşmüştür. Bu sembol daha sonra İslamiyet etkisinde bir takım farklılıklara uğrasa da yoğun bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir.

Şüphesiz din insanların yaşam tarzlarını en temelde etkileyen unsurların başında gelmektedir. Göçebe olan ve varlıklarını da dönemin şartları gereği savaşçılıklarına borçlu olan Türkler için İslamiyet'e geçiş tarihsel açıdan çok önemli bir durumdu. İslamiyet'in kabulünden sonraki süreçlere baktığımızda Alp-Eren gibi bir savaşan derviş tipinin olması ve savaşlarda gaza-cihat anlayışını sıkça kaynak gösteren Osmanlı Devleti gibi çok uzun soluklu bir devlet tecrübesinin varlığı tarihsel açıdan İslamiyet'in kabulünden sonra Türklerin savaşçılık özelliklerinin devam ettiğinin bir göstergesidir. Bir başka ifadeyle Türklerin, kılıçla ilişkileri sekteye uğramamış İslamî gaza-cihat anlayışıyla birleşerek daha da keskinleşmiştir.

Müslüman olmak Türklerin savaşçılık özelliklerini yani kılıçla bağını kesmesini gerektirmiyordu. Zira ileride yaşanacak Abbasi Halifeliğinin koruyuculuğunu üstlenme görevine Haçlı seferlerine karşı koyma noktasında gösterdiği uğraş, Türklerin kılıçla yakınlığının, Müslüman toplulukların çoğunluğu tarafından onay ve saygı görmesine yol açacaktır. Hz. Muhammed'in kılıç hakkında ki hadisleri içinden özellikle "Cennet kılıçların gölgesindedir" hadisi Müslümanların kılıca saygı duymalarını beraberinde getirmiştir (Bozkurt, 2002: 407). Türkler için de kutsallığın devam etmesi açısından oldukça önemlidir (Eralp, 1993: 64). Bunun yanında bahsettiğimiz bu keskinleşme süreciyle ilgili olarak M. Fuad Köprülü'nün şu fikirleri oldukça önemlidir:

"...Anadolu Türklerinde başlıca dinî hislerle kahramanlık hisleri gâleyan hâlinde idi. Ekseriye tasavvufî şekiller altında da tecellî eden bu dinî hisler, Anadolu Türklerini tekkelerde, yahut mescidlerde kapayarak sosyal bünyeyi felce uğratacak bir mahiyette olamazdı; çünkü birçok kere Haçlılar istilasını

⁵"Kılıç, gücün hâkimiyetin, adaletin, cesaret ve yiğitliğin, ihtiyat ve yok etmenin sembolüdür. Bıçak da olduğu gibi herhangi bir şeyi bölme ve ayırmaya (beden ve ruhun, cennet ve yerin, insanın cennetten ayrılması vs.), erkeklığe (ve erkek organına), aklın etki gücüne, doğüstü güçlere hükmetme ve şeytanlara (kötü varlıklara) karşı başarı kazanmaya işaret eder. O bir yandan eski toplumlarda kurban olayıyla ilişkilidir. Bu arada İslamiyet'te insanın kendi nefesine (ve şeytana) ve kâfirlere karşı yürüttüğü kutsal savaşın (cihad) sembolünün de kılıç olması dikkate değer." (Çoruhlu, 1998: 65).

gören ve o tehlikeyi daima göz önünde bulunduran Türkler, Anadolu'daki coğrafi vaziyetlerinin kendilerinden beklediği cengaverlik vasıflarım, pek eskiden beri haiz idiler. Cenk, esasen bir dini emr olduğu için, Ortaçağ'da din muharebeleri yapan başka milletlerde olduğu gibi, Türklerde de, dini hisler ile kahramanlık hisleri birbiriyle mükemmelen kaynaşıyor ve hatta birbirini tamamliyordu. Bu alplar devrinde yetişen mutasavvıfların menkabeleri biraz araştırılırsa, bu cihet pek iyi anlaşılır: Tahta kılıçlarla kâfirlere karşı harbeden, maiyyetindeki bir avuc mürid ile yüzbinlerce kişilik düşman ordularım ezen, kal'aları alan, küfr diyârında kılıç kuvvetiyle islamiyeti yayan bu mücâhid Türk mutasavvıfları ile tekkelerde sakin ve donmuş bir hayat geçiren Arap ve Acem mutasavvıfları arasında büyük bir ayrılık vardır. Alplar devri'nin erenleri, Aşık Paşa'nın çok doğru bir ta'biriyle, alperenler'di.” (Köprülü, 1976: 253-254).

Köprülü'nün de yukarıda verdiğimiz alıntıda aktardığı gibi tahta kılıçlarla “kâfirlere” karşı savaşan bu dervişlerin elinde bulunan tahta kılıçlar pek çok menkabe de görülür. Örneğin, Sarı Saltık Menkıbesi bu konuyla ilgili örnek olarak verilebilir. Bu menkıbeye göre Hoca Ahmed Yesevi, Sarı Saltık'ın beline tahta bir kılıç kuşatarak Horasan Erenlerinden 700 kişi ile Dobruca bölgesine göndermiş ve Sarı Saltık' da gittiği yerde pek çok yeri fethetmiş ve ahalisini Müslüman yapmıştır (Köprülü, 1976: 61). Pek çok dervişin elinde tahta kılıçla İslam için savaştığı yönünde anlatılar vardır (Örnekler için bkz. Ocak, 2017: 180-182). Şamanların âyin yaparken vecd haline girebilmek için bir de tahta kılıç bulundurduklarını ve bununla kötü ruhlara karşı savaştıkları ve tahta kılıcın da şer kuvvetlerle mücadele etmek için bir savaş aracı olduğunu belirtilmiştir (Ocak, 2017: 179). Tahta kılıç anlatıları, temelde, şer kuvvetlerle mücadeleyi sembolize etmeye devam etmekle birlikte kutsallığını demirden alan kılıcın, İslam'ı kabulle birlikte kutsallık kaynağının değişmesine de bir işaret olarak da görülebilir.

Öyle görülüyor ki bu anlatılarda geçen tahta kılıçlar mistik tasavvufi anlayışın bir yansımasıdır. Dervişler, Alp-Erenler; gaza eden, maneviyatı kuvvetli insanlar olarak görülüyordu ve bu durumun bir sonucu olarakta onları galip edenin elindeki kılıcın nitelikli ve güçlü olması olamazdı. Kılıcın gücünün kaynağı, onu kuşatan kişinin dini açıdan ne kadar yüksek mertebede olmasıyla bağlantılıydı. Bu sebepten eldeki kılıç tahtadandı. İslamiyet'le birlikte kılıca atfedilen önem devam etse de bu önemin kaynakları değişmeye başlamıştı. Önceleri mitolojik önemi ve savaşlarda sağladığı üstünlük nedeniyle kutsal görülen demirden, yapılması kılıca önem kazandırırken artık Türklerin kutsal algısı değişmişti. Yeni kutsalları

yani İslamiyet için yapılan savaşlarda kılıcın gücünü aldığı temel kaynak eski kutsalları olan demirden olması değil kılıcı tutanların uğruna savaştığı değer yani İslamiyet'ti. Hal böyle olunca da bu anlatılarda kılıcın tahtadan olması mistik tasavvufî anlayışla esas gücü maneviyat olan Alp-Erenlerin gücünü azaltmıyordu. Zira tahta kılıç anlatılarında bütün dikkat genelde tahtadan olan bu silahın hala kesebiliyor olmasındadır, bunu göstermek için tahta kılıcın keskinliği örneklerle vurgulanır. Zaten her tahta kılıçta keskin değildir, tesirini göstermesi onu kuşatan önemli bir dini şahsiyet olmasına bağlıdır (Ocak, 2017: 181-182). Bu durumda, tasavvufla birlikte ortaya çıkan kuvvetli mistisizmin kılıç algısını yok etmemekle birlikte, etkilediğini söylemek mümkündür. Bu etkinin en açık örneği de işte bu tahta kılıç örneğidir⁶.

Tahta kılıç gibi İslami tesiri görebileceğimiz benzer bir takım ifadeler de rastlamamız mümkündür. İslami tesir ile birlikte İslami bir motifle karşımıza çıkan ifadelerden bir tanesi “Himmet kılıcı” ifadesiydi. Himmet kılıcının toplumun önde gelen bir kişisi tarafından “kâfirlerle” savaşacak kişinin beline takıldığı ve onu koruduğu yönünde bir söylem, algı mevcuttu. Bahsettiğimiz bu konunun en açık örneğini Dede Korkut Kitabı'nda görüyoruz; Oğuz iline “karakol” olmak üzere Gence'yi vatan tutmakla görevlendirilen Begil'in beline, Dede Korkut, himmet kılıcı bağlar (Ergin, 2015: 126). Dede Korkut Kitabı'nda geçen bu olay yukarıda bahsettiğimiz İslamlaşmış kılıç algısının bir göstergesi ve tahta kılıç örneğinin kullanım amacı ve işlevi bakımından oldukça benzer bir yansıması niteliğindedir. Burada kılıcın hangi kaynaktan imal edildiği belirtilmemiş/önemli görülmemiş fakat benzer şekilde kuşatan önemli bir şahsiyet olmuştur. Durumun böyle olması tahta kılıç söyleminin ve kullanımının kaynağının Şamanist kültür olsa da İslamiyet'i kabulden sonra ortaya çıkan mistik tasavvufî görüşün bunu oldukça farklı bir bağlamda kullandığını ve İslami “himmet” inancını gösteren bir sembole dönüştürdüğünü söylemek mümkündür.

Bir başka gösterge ise “Hüküm kılıcı” ifadesidir. İslam dünyasının kendi içindeki savaşlarda aşağıda görüleceği gibi kılıç ifadesiyle hükümdarın veya kılıcı tutan her kimse onun siyasi gücü, kudreti anlatılmak istenmiştir. Fakat bu durum savaşın tarafı Hıristiyanlar veya genel olarak Müslüman görülmeyenler olduğunda değişmektedir. Bu durumda ise kılıç Allah'ın gücünün bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Bununla ilgili olarak Sultan Alparslan'ın

⁶ Bu noktada, demirin kutsallığı ve demire atfedilen önemin yukarıda demirin koruyuculuğa sahip olduğu inancıyla ilgili Anadolu'da günümüzde halen devam eden örneklerden görülebileceği gibi tamamen ortadan kalktığı düşünülmemelidir. Bu önem Türkler için dillerinde kullandıkları deyimlerde, efsanelerinde ve adetlerinde devam ediyordu. Fakat bunların hepsi önceki dönemin kullanılmaya devam eden kültürel ürünlereydi. Bahsettiğimiz etki ve değişim ise İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra ortaya çıkacak kültürel ürünlere yöneliktir.

(ö. 24 Kasım 1072) 1071 yılında Bizans ile meydana gelen savaş öncesi yaptığı rivayet olunan konuşmasından şu örnek verilebilir: “...Kullarına hüküm ve kaza hep Tanrı’nındır. Ondan başka bir verici, alıcı ve hüküm kılıcı yoktur.” (Ahmed Bin Mahmud, 2011: 106).

Ana kaynaklar da geçen bu sembolik ifadelerin dışında kılıcı daha keskin kılmak ve kılıcı tutan kişiyi düşman darbelerinden korumak amacıyla kılıcın üzerine ayet yazılması gibi bir gelenek mevcuttu. Bu ayetler genellikle fetih, sabır ve tevekkül ayetleriydi, Bu durum klasik edebiyatımızda da kendine karşılık bulmuştur. Şairler “âyet-i seyf”, “du’â-yıseyf” ve “âyet-i şemşir” terkipleriyle yeni mazmunları kullanmışlardır (Tanrıbuyurdu, 2012: 141-143). Bunlar dışında kılıca Tükçe “Allah bizimledir” ifadesi ve zafer için edilen duaların yanı sıra Zülfikâr’a⁷ övgüler de yazılmıştır (Eralp, 1993: 62).

Bu noktada kılıcın kutsallığının İslamileşmiş bir yansıması olarak üzerine ayet yazılması geleneğinin yanın da İslamiyet’i kabulden sonra Türkler arasında çok önemli görülen Zülfikar üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır. Osmanlı’da bu kılıcın önemine binaen 35, 36 ve 100. Cemaat ortaları ile 40. Bölüğe ait bölük ve orta işaretleri Zülfikar kılıçlarıdır. Bu işaretleri kullanma nedeni Zülfikar’ı ortaya çıkaran güce, kuvvete ve cesarete sahip olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Eralp, 1993: 66). Yine Hz. Ali için yazılan fütüvetnâmelerde Zülfikar çok sık karşımıza çıkar. Bu kılıca atfedilen bazı inançlarda ona atfedilen kutsiyeti gösterir. Örneğin Zülfikar’ın gökten indiğine ve savaşlarda uzayıp kısaldığına inanılır (Sevinç, 2013: 628).

Kılıçlara işlenen önemli diğer bir sembolde Hz. Süleyman Peygamber’e ait olduğu rivayet edilen “Mühr’ü Süleyman” denilen altı köşeli yıldızdır. Dini inanışlara göre Allah’ın verdiği güçle hayvanlara, doğaya ve cinlere hükmeden Hz. Süleyman’ın mührü kılıçlara işlenerek, kılıcın sahibine güç, kuvvet vermesi amaçlanmıştır (Eralp, 1993: 62-63).

Zülfikar’ın yanında padişahların kuşandığı ve kutsal emanet olarak saklanan Hz. Muhammed, Halid Bin Velid, Hz. Ömer’e ait kılıçlarda İslami gelenek açısından çok önemli kılıçlardır. Osmanlı padişahları da kutsal emanet olarak İstanbul’a getirilen bu kılıçları “taklid-i seyf” denilen kılıç kuşanma törenlerinde kuşanmışlardır (Eralp, 1993: 68).

⁷Uhud Savaşı (625) sırasında Hz. Ali’nin kılıcı kırılır ve bunun üzerine Hz. Ali, Hz Muhammed’in yanına gelerek ondan bir kılıç ister ve Hz. Muhammed ona bir kılıç verir işte bu kılıç Zülfikar’dır. Daha sonra savaş alanına dönen Hz. Ali’nin yiğitçe savaştığını gören Hz. Muhammed, İslamiyet’i kabulden sonra Türklerin kılıç algısında derin bir karşılığı olacak şu hadisi söylemiştir: ‘*Lâ fetâ illâ Ali, ve lâ seyfe illâ zülfikar*’ (Ali’den daha yiğit ve Zülfikar’dan daha keskin kılıç yoktur) (Eralp, 1993: 65).

Kılıçla ve gaza anlayışı da birbiriyle birleşmiştir. Gaza faaliyetinin de sembolü bir nevi kılıç olmuştur. Bunun bir yansıması olarak kılıçlı hutbe geleneği başlamıştır. Bu geleneğe göre kılıçla fethedilen yerlerde ki camilerde hutbe kılıçla okunmaktadır. Kılıçlı hutbe geleneği günümüzde de bazı camilerde devam etmektedir. (<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kastamonuda-kilicli-hutbe-gelenegi-asirlardir-suruyor/1169410>; <https://www.yenisafak.com/kultur-sanat/kilicli-hutbe-gelenegi-devam-ediyor-664080>).

Bu noktada sonuç olarak İslamiyet’i kabul ile birlikte kılıç algısının zayıflamadığını ve ortadan kalkmadığını ve kutsallığına olan inancın İslâmîleşerek devam ettiğini söylemek mümkündür. Türkler, İslamiyet öncesinden getirdikleri üstün savaşçılık ve kılıç kullanma yeteneklerini ortadan kaldırmak ya da unutmak için İslâmîyet’i bir neden olarak görmemiş aksine gaza-cihad anlayışı doğrultusunda daha sık kullanmışlardır. Yani kılıcı kullanma amacı değişse de elde kılıç tutulmaya devam edilmiştir. Kılıcın kullanılmaya devam etmesi de algılarında kılıcın tutuğu önemli yerin devam etmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmed Bin Mahmud (2011). *Selçukname* (haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayınları: İstanbul.

Bayat, Fuzuli (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Bozkurt, Nebi (2002). “Kılıç”, *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 25, s. 405-408.

Çoruhlu, Yaşar (1998). “Orta Asya’dan Anadolu’ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi”, İsmail Demirci (ed.), *Eyüp Sempozyumu “Bildiriler”*. İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 60-70.

Eralp, Nejat (1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Ergin, Muharrem (2015). *Dede Korkut Kitabı*. Boğaziçi Yayınları: Ankara.

Göksu, Erkan (2015). *Türk Kültüründe Silah*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.

İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Kafesoğlu, İbrahim (1980). *Eski Türk Dini*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Kafesoğlu, İbrahim (1998). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Kaşgarlı Mahmud (1985). *Divan-ı Lügati’t Türk*, C. I (Çeviri: Besim Atalay). Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Kaşgarlı Mahmud (2008). *Divan-ı Lügati’t Türk* (Çeviri: Serap Tuğba Yurteser ve Seçkin Erdi). Kabalcı Yayınları: İstanbul.

Köprülü, Fuad (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (2017). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Okan, Pulat (2018). *Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) göre Hunlar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Onat, Ayşe, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, (2015). *Han Hanedanı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Ögel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Ögel, Bahaeddin (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları I*. Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.

Özaydın, Abdülkerim (2009). “Selçuk Bey”, *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 36, s. 364-365.

Sevinç, Bayram (2013).“Yiğit ve Silahlı Adam Diyalektiğinde Kılıç İmgesi”, *Turkish Studies*, Volume 8/6, s. 619-639.

Sümer, Faruk(2007). “Oğuzlar”, *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 33, s. 325-330.

Şadrudin Ebu'l-Hasan Ali İbn Naşir İbn Ali El-Hüseynî (1999). *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye* (Çeviri: Necati Lügal). Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Şeşen, Ramazan (2012). *İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri*. Yeditepe Yayınları: İstanbul.

Tanrıbuyurdu, Gülçin (2012). “Klâsik Türk Şiirinde ‘Kılıç Duası’ ”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 9 Sayı: 9, s. 139-150.

Taşagıl, Ahmet (2014). *Gök- Türkler I-II-III*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

İnternet Kaynakları:

www.aa.com.tr (Erişim tarihi: 08.06.2018)

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kastamonuda-kilicli-hutbe-gelenegi-asirlardir-suruyor/1169410> (Erişim tarihi: 01.08.2018)

www.yenisafak.com (Erişim tarihi: 04.07.2014)

<https://www.yenisafak.com/kultur-sanat/kilicli-hutbe-gelenegi-devam-ediyor-664080> (Erişim tarihi: 01.08.2018)